

AYRAN

Ayten ÇETİN¹

Yağ çıkarabilmek için "**yoğurdu sulama ve sıvıtma**" işi de ayrı bir uygulamadır. Aslında bu, bir *ayran* idi. Fakat yoğurdu döğme veya yaymadan önce, hafif veya kuvvetli bir sulama da, gerekli görülüyordu. H a r e z m ş a h l a r çağında, yoğurda *yugrat* denirdi. Kıpçak ve M 1 s 1 r Memlûk devletindeki Türkler arasında ise, hem *yugrat*, *çugrat* ve hem de *yağurt* sözlere rastlanırdı. K ı p ç a k türkçesinin bu örneklerinde, hem Batıdaki O ğ u z ve hem de H a r e z m bölgesinin tesirleri, açık olarak görülmektedir. Bu sebeple Barthold 'un Altın-ordu devletindeki yazı dilinin, Harezm köklü olduğu hakkındaki nazariyesi, boş bir fikir olarak görülmemelidir. H a r e z m ş a h l a r çağı Türkçesinde, su katılmış ve yayılmağa hazır yoğurtlar için *suluk yugrat* sözlere çok rastlanır. Sulu yoğurt için *uyup* sözü de kullanılırdı.²

M. Zeki Oral "Selçuk Devri Yemekleri ve Ekmekleri"³ isimli makalesine göre "Ayrarı, Selçuk devrinde yazılmış kitaplarda ayran adı da geçer *Mesnevî-i Şerif* te: "Ayrarı içinde yağ adem gibidir. Ayran varlıkta bayrak kaldırmıştır."⁴ Yoğurda bir miktar su ilâve edildikten sonra yayıkla bişekle dövülerek yahut "nehre" denilen üstüvane veya büyük testi şeklinde hususî olarak hazırlanmış toprak küplerde veya derilerde çalkanarak yağı ayrılıp alındıktan sonra kalan beyaz sulu kısma ayran derler. Kanaatime göre Selçukîler devrindeki ayran budur. Bir de yoğurda su katıldıktan sonra kaşıkla karıştırılarak hazırlanan ayran vardır ki, buna Tokat köylerinde "çalkama", Boyabat köylerinde "yoğurt ezmesi" derler. Selçuk devrinde yoğurt yapılması bilindiğini şu hâdise ile tespit edilmiştir: Selçuk hükümdarlarından II. Süleyman Şah'ın (1196-1203) adaleti münasebetiyle şöyle bir vak'a zikredilmektedir:

Süleyman Şah'ın Ayaz adında bir gözdesi vardı; onu çok seviyor, sarayında terbiye ediyordu. Ona olan sevgisini şu kıta ile de ifade eylemişti: "O kâfir oğlunun küfrü benim dinimdir. O hem dinimdir, hem de cihanı gösteren aynamdır. Kimse benim gibi kuluna kul olmaz, kuluna kul olmak ancak benim âdetim, âyinimdir" demektir.

¹ AYTEN USTA GURME ESKİŞEHİR

² Bahaeddin Ögel, Türk Kültür Tarihine Giriş, cilt 4, T. C. Kültür Bakanlığı, Ankara, 2000. s. 21.

³ M. Zeki Oral, Selçuk Devri Yemekleri ve Ekmekleri, Geçmişten Günümüze Millî Yemek Kültürümüz, Eskişehir 2013 TDKB, İstanbul, 2013,s.30.

⁴M. Zeki Oral, a. g. m. s. 30., Mesnevî-i Şerif Ankaravi Şerhi, C. 4, s. 352.

Ayaz bir gün ava gitmiş, sıcaktan bunalmış, çok susamıştı. Bu sırada yanından geçen ihtiyar bir köylü kadının satmak üzere çarşıya getirdiği bir çanak yoğurdunu alıp içiverdi. Kadın, Ayaz'ın arkasından koşarak saray kapısına kadar geldi. "Yetimlerimin ekmek parası için getiriyordum" diye sızlanıyordu. Hükümdar tahkik edilmesini emretmişti. O sırada Ayaz'ı gören kadın onu tanıdı; "İşte şikâyetim bundandır;" dedi. Ayaz, korkusundan inkâr, kadın da davasında ısrar ediyordu. Hükümdar kadına hitaben:

-Bu gencin karnını yarıdırıp baktıracağım dedi. Kadın bu hükme razı oldu. Cerrah çağrıldı. Ayaz'ın karnı yarıldı. Midesinden yoğurt fişkırınca derhâl darağacına gönderildi. Sevgili Ayaz'ını kaybettiği için Süleyman Şah çok müteessirdi. Fakat yoğurdun tazmini bize düşer diyerek kadına bin altın verilmesini emretti.⁵

⁵ M. Zeki Oral, a. g. m. s. 30., *Kitabü'l Evamirü'l Alaiye fil- Umuri'l- Alaiye*, Türk Tarih kurumu, 63-64-65 ve *İbn-i Bibi Muhturası Tercümesi*, s. 35-36